

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: «**СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**»

Виконав: студент 2 курсу
групи **KorLb1-M17z**
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Логопедія. Спеціальна психологія
**Михайловський Дмитро
Ярославович**

Керівник:
Гаврилова Наталія Степанівна
кандидат психологічних наук,
доцент

Рецензент:
Куриця Денис Іванович
кандидат психологічних наук

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ЗНМ – загальний недорозвиток мовлення

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр

ЦНС – центральна нервова система

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ	
1.1. Міжособистісні стосунки у сім'ї як психолого-педагогічна проблема	10
1.2. Характеристика загального недорозвитку мовлення у дітей.....	19
1.3. Методи популяризації і формування логопедичних знань.....	35
Висновки до 1 розділу.....	44
II. ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	
2.1. Обґрунтування та методика дослідження сімейного виховання дошкільників із загальним недорозвитком мовлення	46
2.2. Аналіз результатів дослідження	54
Висновки до 2 розділу.....	59
III. ФОРМУВАННЯ УМОВ, ЕФЕКТИВНИХ ДЛЯ КОРЕКЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В СІМ'Ї	
3.1. Методика формування логопедичних знань у батьків, що виховують дитину з загальним недорозвитком мовлення	61
3.2. Аналіз результатів дослідження.....	74
Висновки до 3 розділу.....	84
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	90
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Активне виконання батьками функцій навчання і виховання своєї дитини робить сім'ю фундаментальною інституцією, яка безпосередньо формує подальшу долю нового покоління, інтегрованого до сучасного суспільства. Відтак, на батьків покладається соціально важливе завдання створення сімейного середовища сприятливого для розвитку дитини, очікується активна участь у її навчанні. Важливо мотивувати батьків до розвитку взаємних стосунків з дитиною, адекватного розпізнання і задовільнення її емоційних, інтелектуальних та соціальних потреб.

Як у світоглядному, так і в практичному сенсі зв'язок успішного розвитку дитини з відповідальним ставленням батьків до різноманітних аспектів її виховання відзначався філософськими та педагогічними школами від давнини до сучасності. Нині, на етапі значних соціальних, технологічних та інформаційних змін, які слугують каталізатором формування особистості і трансформацій у соціумі, проблема батьківського впливу на дитину набуває особливої актуальності.

Сімейне виховання являє собою багатогранне явище, яке в контексті своїх наукових напрямків досліджували педіатри, педагоги, психологи, соціологи. Питання сімейного виховання розглядалося у монографіях О. Усанової, М. Генінга, Е. Ерастова, І. Костючек, Р. Мареевої, М. Іпполітової, Н. Моревої, Т. Зикової, Г. Юн, Л. Солнцевої, О. Мастюкової, А. Московкіної та інших.

Фундаментальним постулатом, який впливає з комплексу праць названих вище науковців, є розгляд дитячих труднощів як сімейних, які не можна розглядати у відриві від проблем сім'ї. Якщо аналіз конкретної ситуації свідчить про наявність у дитини відповідної проблематики розвитку, то вірогідні причини таких проблем можуть бути усунуті лише за умови переконаності старших членів сім'ї у необхідності змін.

Огляд вітчизняних та іноземних публікацій (В. Аверін, А. Кисличенко, О. Мастюкова, С. Миронова, Л. Руденко, К. Тичина, Л. Туріщева, М. Федоренко та

ін.), які присвячено дослідженням ступеню впливу батьківського ставлення на дитину свідчить, що особливості ставлення до дитини, взаємодія з нею у сім'ї є найвагомим фактором результативного або хибного формування особистості, емоційного благополуччя або неблагополуччя дитини.

Так, британська дослідниця Ліндон Джені вивчала участь батьків у вихованні дітей дошкільного і раннього шкільного віку. Г. Паг і Б. Тайзард присвятили низку робіт інтеграції батьків у діяльність дошкільних закладів і початкових шкіл. Фахівці дають реальну оцінку отриманому масиву спостережень і на основі низки експериментальних досліджень, темою яких є залучення батьків до домашнього навчального процесу дитини, схиляються до висновку, що участь батьків є не стримуючим, а навпаки стимулюючим чинником своїх дітей. Педагогів-практиків це спонукає до важливого висновку, що батьки є не «частиною проблеми», як їх інколи сприймають – вони можуть і повинні стати «частиною» її рішення. За відповідного мотивування батьки можуть оволодіти новими навичками, а таким мотивуючим фактором є активне бажання допомогти своїм дітям.

Результат виховання та навчання може бути успішним тільки за умови, якщо педагоги і батьки будуть партнерами в синергетичній взаємодії, оскільки об'єктом їхніх зусиль є одні й ті ж діти. В фундамент цієї взаємодії має бути покладена єдність стремлінь, поглядів на освітній процес, узгоджених спільних цілі і педагогічних завдань, а також методології досягнення поставлених перед собою результатів.

З огляду на важливу функцію мовлення у житті дитини та спектр проблем у розвитку мовлення дитини, які становлять труднощі для багатьох батьків, варто виокремити суто логопедичний напрям партнерства педагога із сім'єю, яка виховує дитину з порушенням мовлення. Практичний досвід свідчить, що батьки часто не шукають логопедичної допомоги через те, що банально не усвідомлюють існування проблеми. Адже таке усвідомлення можливе лише тоді, коли вони достатньо поінформовані у питаннях психолого-мовленнєвого

розвитку, а наше дослідження виявило досить низький рівень такої поінформованості.

Обґрунтовуючи необхідність наукового пошуку стратегії спеціальної підготовки батьків, ми вбачаємо одним з першочергових завдань – активну та обов'язково превентивну роботу логопеда з сім'єю. На нашу думку, це дозволяє домогтися якісно вищого рівня мовленнєвого розвитку дітей, значно ефективнішої корекції тих відхилень, що вже є, і попередження вторинних та третинних порушень. Не менш важливою складовою у роботі логопеда є побудова ефективної взаємодії з батьками дитини, яка має мовленнєві труднощі.

Зважаючи на це, необхідною є чітко продумана модель організації психолого-педагогічної освіти батьків дошкільників у нових соціально-економічних умовах, взаємодія з батьками вихованців із врахуванням етнічної, соціальної та культурної належності сім'ї.

Розлади мовлення, як правило, відносять до категорії зворотніх станів, які можуть бути подолані за допомогою корекційної роботи ще в дошкільному віці (Л. Волкова, Н. Лалаева, Н. Левіна, Т. Филичева, Р. Чиркіна, та ін). Тому прийнято вважати, що мовленнєві розлади не викликають тривалих емоційних переживань у батьків. Однак виражені порушення вимови, що зустрічаються у всіх категорій дітей з відхиленнями у розвитку, є помітним психотравмувальним фактором.

Взаємодія з батьками набуває все більшого значення і для фахівців, що працюють з дітьми, що мають мовленнєву патологію. Важливу роль відіграє співробітництво між фахівцями логопедичного дитячого садка і сім'єю. У публікаціях останніх років описуються основні форми роботи з батьками, що проводяться в спеціалізованих установах, наводяться методичні рекомендації, яких слід дотримуватися в домашніх умовах.

Особливості мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення, а також розладу мовлення розумово відсталих дітей, дітей з дитячим церебральним паралічем, затримкою психічного розвитку аутичних дітей є обтяжливими для психіки батьків. Саме порушення мовлення або його повна

відсутність є передумовою до виникнення комунікативного бар'єру в батьківсько-дитячих відносинах.

Відхилення в розвитку мовлення позначається на формуванні психіки дитини. Вони ускладнюють спілкування з оточуючими, нерідко заважають правильному формуванню пізнавальних процесів, впливають на емоційно-вольову сферу. У дітей із порушенням мовленнєвого розвитку в різній формі та різного ступеню виявляють порушення комунікативних здібностей. Усім дітям із тяжкими вадами мовлення властиві відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися в ситуації взагалі або під час конкретних обставин з допомогою дорослого, розлади поведінки, труднощі в комунікації, підвищена емоційна стомлюваність. Це вимагає цілеспрямованого процесу навчання засобів спілкування й уміння їх застосовувати на практиці. Тому педагог, працюючи з дітьми, які мають мовленнєві порушення, веде корекційну роботу не лише щодо фонетичної, лексичної та граматичної будови мовлення, а й щодо подолання супровідних дефектів, які ускладнюють процес реабілітації дитини.

Правильно розвинуте мовлення є одним із основних показників готовності дитини до успішного навчання в школі. Недоліки ж мовлення можуть призвести до неуспішності в навчанні та викликати невпевненість дитини в своїх силах.

Отже, виховання правильного мовлення в дітей із загальним недорозвитком мовлення є актуальним на сьогоднішній день завданням нашого суспільства, зокрема вчителів, вихователів, логопедів та особливо батьків, бо своєчасна логопедична допомога дітям із вадами мовлення є однією з передумов їх успішного навчання в школі.

Враховуючи актуальність проблеми було визначено тему магістерської роботи: **«Сімейне виховання дошкільників із загальним недорозвитком мовлення».**

Мета дипломної роботи полягає у вивченні особливостей сімейного виховання дітей з вадами мовленнєвого розвитку та обґрунтування умов, ефективних для корекції загального недорозвитку мовлення у дітей в сім'ї.

Завдання дипломної роботи:

- ✓ опрацювати і проаналізувати погляди на сімейне виховання дітей з вадами мовленнєвої діяльності в наукових школах різних часів;
- ✓ проаналізувати психолого-педагогічні аспекти проблеми виховання дітей дошкільного віку з недоліками мовлення у сім'ї;
- ✓ визначити умови, ефективні для корекції загального недорозвитку мовлення у дітей в сім'ї.

Об'єкт дослідження – сімейне виховання дітей з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – форми та методи популяризації логопедичних знань серед батьків, які виховують дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Для вирішення поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**:

- ✓ теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми дослідження; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, порівняльний аналіз;
- ✓ емпіричні: методи педагогічної діагностики (анкетування вихователів, батьків, спостереження, бесіда, педагогічний експеримент); якісний аналіз результатів експерименту; методи математичної обробки одержаних результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження обумовлене метою дослідження і сформоване з урахуванням дотримання логічної послідовності, складу досліджуваної проблеми, що дозволяє відобразити актуальні питання за темою.

Практичне значення дослідження: сформовано комплекс порад, що можуть забезпечити ефективний зв'язок між логопедом та батьками, які виховують дитину з порушеннями мовлення. Ці пропозиції можуть бути корисними для вчителів, вихователів дошкільних груп та психологів, оскільки виховання дітей – це спільна проблема і сім'ї, і соціуму.

Місце проведення дослідження: Хмельницький заклад дошкільної освіти № 34 «Тополька».

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 найменування), 12 додатків. Загальний обсяг роботи – 88 сторінок.

ВИСНОВКИ

У ході роботи над проблемою сімейного виховання дітей із загальним недорозвитком мовлення ми дійшли певних висновків:

1. Виховання правильного мовлення в дітей із загальним недорозвитком мовлення є актуальним на сьогоднішній день завданням нашого суспільства, зокрема вчителів, вихователів, логопедів та особливо батьків, бо своєчасна логопедична допомога дітям із вадами мовлення є однією з передумов їх успішного навчання в школі.

2. Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме живе і виховується дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості.

3. Системний аналіз структури загального недорозвитку мовлення, виявлення причин, що знаходяться в його підґрунті, співвідношення характеру первинних і вторинних порушень дозволяє знайти найбільш ефективні шляхи корекції, а також є запорукою у запобіганні виникнення ускладнень, неуспішності дітей у процесі шкільного навчання дітей із ЗНМ.

4. Дослідження вчених довели, що робота вчителя-логопеда з батьками, які виховують дітей із порушеннями мовлення, полягає у наданні консультативної та практичної допомоги батькам і має здійснюватися в таких напрямках:

- 1) психолого-педагогічна просвіта батьків;
- 2) гармонізація дитячо-батьківських відносин;
- 3) допомога батькам у формуванні адекватної оцінки стану дитини;
- 4) оптимізація соціальних контактів родини;
- 5) навчання батьків прийомам корекційно-логопедичної роботи з подальшим контролем за її здійсненням.

5. Психолого-педагогічне вивчення сімейного виховання дошкільників із загальним недорозвитком мовлення дозволяє оцінити можливості сім'ї для співпраці зі спеціалістами у подоланні загального недорозвитку мовлення у дитини.

6. Дитячо-батьківські стосунки у сім'ях, що виховують дітей із загальним недорозвитком мовлення, формуються специфічно і з особливостями, враховуючи характер порушення, його ступінь вираженості та здатність дитини до комунікації, що виражається у труднощах у взаємодії та комунікації між членами родини.

7. Дослідження виявило низку комунікаційних прогалин між батьками, які виховують дитину з порушенням мовлення, і вчителем-логопедом, зокрема:

- недостатня педагогічна освіченість батьків;
- відсутність постійного контролю мовлення дітей з боку батьків;
- домінування рухливих ігор над мовленнєвими в організованій ігровій діяльності дітей;
- наявність у частини батьків комунікаційних і аналітичних проблем, які проявляються у нездатності чітко відповісти на прості запитання анкети.

8. Вчитель-логопед повинен взяти на себе функцію лідера педагогічного процесу, маючи в якості його суб'єктів не тільки дітей, але й їхніх батьків. Вагомим фактором для синергії між педагогом і батьками є усвідомлення ними наявності логопедичної проблеми у дитини і бажання цю проблему подолати.

9. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що метою пропаганди логопедичних знань є формування психолого-педагогічної компетенції батьків, які виховують дітей із загальним недорозвитком мовлення. Завданнями пропаганди логопедичних знань є підвищення активності батьків у попередженні та корекції мовленнєвих порушень дітей, систематизація наявних у них знань, озброєння практичними прийомами роботи.

10. Педагогічна просвіта батьків дає змогу створити умови, ефективні для корекції загального недорозвитку мовлення в сім'ї, допоможе скоротити термін проведення корекційної роботи, підвищить результативність та допоможе дитині відчути бажання батьків допомогти їй. Освітня робота з батьками допомагає зробити їх свідомими й повноправними учасниками навчання та розвитку дитини.

11. Батькам необхідно постійно пояснювати, що наполеглива робота корекційних педагогів не дасть сподіваного результату з розвитку мовлення, якщо батьки вдома не закріплюватимуть корекційний мовленнєвий матеріал, якщо заняття з розвитку мовлення вдома не систематичні.

12. Необхідність пропаганди логопедичних знань серед батьків, які виховують дітей із порушеннями мовлення, підтвердилася не лише підвищенням рівня сформованості логопедичних знань у батьків та ставлення до проблеми порушення мовлення у дитини, їхнім позитивним налаштуванням на спільну роботу з вчителем-логопедом у процесі виховання і розвитку дітей, зацікавленості і активним включенням в корекційно-розвиваючий процес, а й ефективністю корекції компонентів мовленнєвої системи у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверин В. Эмоциональное неблагополучие семьи. *Социальная педагогика*. 2004. № 3. с. 7.
2. Андреева Г. В. Семейная психология [учеб. пособие]. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 244 с.
3. Афузова Г. В., Заболотня А. С. Вплив стилю сімейного виховання на формування особистості дітей з порушеннями у розвитку. *Логопедія*. 2015. №7. с. 3-8.
4. Бабич Н. М. Вплив сімейного чинника на формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушенням зору та інтелекту. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічна наука) [збірник наукових праць]/за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2015. Вип. 5. с. 16-26.
5. Бачина О., Самородова Л. Взаимодействие логопеда и семьи ребенка с недостатками речи. Москва: Сфера, 2009. 64 с.
6. Бернс Р. С., Кауфман С. Х. Кинетический рисунок семьи: введение в понимание детей через кинетические рисунки. Москва: Смысл, 2000. 146 с.
7. Богомолова З. А. Формирование партнерских отношений педагогов и родителей в условиях сотрудничества в ДОО. *Дошкольная педагогика*. 2010. № 2. с. 54-58.
8. Бондаровська В. Сім`я як система. *Шкільний світ*. 2005. № 3. с. 12.
9. Боулби Дж. Детям любовь и заботу. Психология развития [хрестоматия]. Санкт-Петербург: Питер, 2001. с. 127-139
10. Вайс М. Н., Пустякова Т. В. Партнерство ДОО и семьи в логопедической работе. *Логопед*. 2010. №3. с. 85-96.
11. Вершинина О. М. Формирование готовности родителей дошкольников с речевыми нарушениями к участию в коррекционной работе. *Логопед в детском саду*. 2010. № 2. с. 5-17.
12. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. Москва, 1960. 7 с.

13. Власенко И. Т., Чиркина Г. В. Методы обследования речи у детей. Москва: ВЛАДОС, 2005. 68 с.
14. Глаголева Е. Школьный логопед - ребёнок - семья: помогаем стать успешным. *Воспитательная работа в школе*. 2009. № 8. с. 38-52.
15. Граб Л. М. Тематическое планирование коррекционной работы в логопедической группе для детей 5-6 лет с ОНР. Москва: Гном-Пресс, 2008. 156 с.
16. Гулідова Н. Служба супроводу дитини з мовними вадами. *Дефектолог*. 2012. №5. с. 40-44.
17. Довідник учителя-логопеда/авт.-упоряд. Лупінович С. М. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 112 с.
18. Дружинин Н. В. Психология семьи. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 176 с.
19. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников: дети с общим недоразвитием речи [пособие для логопедов]. Москва: Просвещение, 1981. 112 с.
20. Єфімова С. Налагодження партнерських стосунків з родинами. *Управління освітою*. 2008. №2. с. 28-32.
21. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М. Преодоление общего недоразвития речи. *Воспитание и обучение*. 2009. № 3. с. 7-9.
22. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников [книга для логопеда]. Москва: Просвещение, 1990. 239 с.
23. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников [книга для логопеда]. Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1999. 320 с.
24. Заплатна С. М. Історичний аспект вивчення проблеми загального недорозвинення мовлення у дітей. Теорія і практика сучасної логопедії [збірник наукових праць, спец. випуск]. Київ: Актуальна освіта, 2006. 98 с.
25. Захарова Е. Н. О работе логопеда с родителями. *Дошкольная педагогика*. 2009. №4. с. 31-36.

26. Кикоть О. М. Нетворкінг: соцмережі для просвіти батьків. *Палітра педагога*. 2017. № 5. с. 7-9.
27. Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення. : автореф. дис. канд. пед. наук: 13. 00. 03. К., 2011. 20 с.
28. Кисличенко В. А. Комплексна програма забезпечення логопедичного супроводу сімей, які виховують дитину з порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 19(1). с. 366-372
29. Корнев А. Н. Основы логопатологии детского возраста: клинические и психологические аспекты. Санкт-Петербург: Речь, 2006. 380 с.
30. Король А. Технологія «Фідбек» як засіб співпраці вчителя-логопеда з батьками. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 11.
31. Кузьмина Т. С. Организация взаимодействия ДООУ и семьи как условие развития педагогической компетентности родителей. *Методист*. 2008. №7. с. 62-63.
32. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 176 с.
33. Лагутина А. О работе воспитателя в группе для детей с ОНР. *Дошкольное воспитание*. 2006. №11. с. 76-80.
34. Левина Р. Е. Основы теории и практики логопедии. Москва: Просвещение, 1968. 367с.
35. *Логопед в детском саду*. 2010. № 2. с. 5-17.
36. Логопедия. Методическое наследие [пособие для логопедов и студ. дефектол. фак. пед. вузов]/ под ред. Л. С. Волковой. Москва: ВЛАДОС, 2007. Кн. III. 311 с.
37. Логопедия [учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений]/ под ред. Л. С. Волковой. Москва: ВЛАДОС, 2004. 704 с.
38. Лопатина Л. В. Комплексный подход в диагностике и коррекции общего недоразвития речи у детей. *Дошкольная педагогика*. 2010. №5. с. 32-35.
39. Мартиненко І. В. Логопсихологія: курс лекцій [навчальний посібник]. Київ: ДІА, 2016. 116 с.

40. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення: монографія. Київ: ДІА, 2016. 308 с.
41. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Владос, 2003. 408 с.
42. Марченко І. С. Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення: логопедична робота [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів]. Київ: ДІА, 2016. 148 с.
43. Миронова С. П., Пельвецька В. П. Диференціація роботи логопеда дошкільного закладу з батьками вихованців. *Дефектологія*. 2009. №4. с. 22-26.
44. Михайловський Д. Я. Залучення батьків до синергетичної взаємодії як чинник ефективного логопедичного навчання дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології*/за ред. Н. С. Гаврилової. Вип. 11. Ч. 2. Кам'янець-Подільський: «ПП Медобори 2006», 2018. с. 106-109.
45. Ніколаєнко В. Взаємодія вчителя-логопеда, вихователя і батьків - запорука успішної корекційної роботи з дітьми, які мають вади мовлення. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 3. с. 50-58.
46. Новиковская О. А. Сотрудничество логопеда с родителями. *Дошкольная педагогика*. 2003. №5. с. 25-27.
47. Степанова Е. В. Организация работы с родителями детей логопедической группы детского сада. *Коррекционная педагогика*. 2008. №6. с. 74-78.
48. Пахомова С. Е. Сущность процесса повышения психолого-педагогической компетентности родителей, воспитывающих дошкольников с речевыми нарушениями в условиях ДООУ. *Логопедия сегодня*. 2009. № 1. с. 62-65
49. Перчаткина Е. Сотрудничество логопеда и родителей. *Дошкольное воспитание*. 2008. № 11. с. 47-49.
50. Психология семьи и больной ребенок [учебное пособие: хрестоматия]. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 400 с.

51. Рібцун Ю. Вихователь у логопедичній групі. *Дошкільне виховання*. 2008. №8. с. 17-19.
52. Рыскина В. Л. Особенности диалога взрослого и ребенка с нарушениями в развитии и некоторые методы работы с семьей. *Логопед в детском саду*. 2008. №1. с. 24-30.
53. Рычкова В. Н. Дошкольный логопедический пункт: специфика работы логопеда. *Логопед*. 2010. № 3. с. 16-27.
54. Руденко Л. М., Федоренко М. В. Теоретичний підхід до вивчення батьківського ставлення до аутичних дітей. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічна наука) [збірник наукових праць]. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2017. Вип. 9. с. 210-221.
55. Синько А. А. Организация работы логопеда с семьей в ДООУ. *Логопед*. 2008. №4. с. 12-18.
56. Система роботи з батьками. *Дитячий садок*. 2006. №30-32. с. 52-53.
57. Смирнова Е. О. Соколова М. В. Структура и динамика родительского отношения в онтогенезе ребенка. *Вопросы психологии*. 2007. №2. с. 57-68.
58. Соціалізація дитини з мовленнєвими порушеннями. *Логопед*. 2013. № 5.
59. Специальная дошкольная педагогика/под ред. Е. А. Стребелевой. Москва: АСАДЕМІА, 2001. 311 с.
60. Степанова Е. В. Организация работы с родителями детей логопедической группы детского сада. *Коррекционная педагогика: теория и практика*. 2008. №6. с. 74-78.
61. Степанова Е. В. Основные направления оптимизации коррекционно-образовательного процесса в ДООУ (группах) для детей с нарушениями речи. *Логопед*. 2004. №4. с. 4-13.
62. Степанова О. А. Организация логопедической работы в ДООУ. Москва: Логобург, 2007. 188 с.
63. Сухарева Л. С. Піклуємося разом. Робота з батьками дошкільників. Харків: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2008. 128 с.

64. Тичина К. О. Вивчення батьківського ставлення до дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Логопедія*. 2017. №10. с. 74-83.
65. Ткачева В. В. Технологии психологического изучения семей, воспитывающих детей с отклонениями в развитии [Электронный ресурс]: URL: http://www.kidsunity.org/biblioteka/med_lit/allowance_book/1279-tkacheva-vv-tehnologii-psihologicheskogo-izucheniya-semey-vospityvayuschih-detey-s-otkloneniymi-v-razvitii.html
66. Ткачова В. В. Про деякі проблеми сімей, які виховують дітей з відхиленнями у розвитку. *Дефектологія*. 1998. №9. с. 4.
67. Технологии психологической помощи семьям детей с отклонениями в развитии [учеб. пособие]. Москва: АСТ; Астрель, 2007. 318 с.
68. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Програмно-методичний комплекс. Лист МОНУ №1/11-18794 від 05. 12. 2012 р.
69. Туріщева Л. В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі. Харків: Вид. група «Основа», 2014. 111 с.
70. Туріщева Л. В. Корекційна робота соціального педагога. Ігри та вправи. Харків: Вид. група «Основа», 2013. 127 с.
71. Туріщева Л. В. Організація психологічної служби в школі. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 111 с.
72. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада [учебное пособие для студентов дефектологических факультетов]. Москва: МГЗПИ, 1991. 188 с.
73. Фоминых Е. Н. Взаимодействие учителя-логопеда с родителями воспитанников: традиционные и инновационные формы. *Логопед*. 2009. № 7. с. 92-95.
74. Харченко С. Я. Краснова Н. П. Робота соціального педагога з сім'ями. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 111 с.

75. Храмова М. Н. Основные направления просветительской работы школьного логопеда. *Логопед*. 2010. № 1. с. 98-101.
76. Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты) [учебное пособие для студентов высших и средних специальных педагогических учебных заведений]/под ред. Л. С. Волковой и В. И. Селивёрстова. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. Т. 1. 560 с.
77. Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты) [учебное пособие для студентов высших и средних специальных педагогических учебных заведений]/под ред. Л. С. Волковой и В. И. Селивёрстова. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. Т. 2. 656 с.
78. Чалій М. С. Розвиток мовлення у колі сім'ї. *Логопед*. 2012. № 8.
79. Чепеленков И. Н. Скрининг-диагностика как современное средство повышения педагогической компетентности родителей, имеющих детей группы риска по речевому развитию. *Логопедия сегодня*. 2010. № 1. с. 76-80.
80. Чернова Т. В., Лебедеко И. Ю. Организация взаимодействия логопеда с родителями старших дошкольников с ОНР. *Дошкольная педагогика*. 2007. №2. с. 48-51.
81. Швець С. Активізуємо родину заради мовлення дитини. *Палітра педагога*. 2009. № 6.